

לכבוד שבת קדש – פרשת ויחי תש"ף

וזהב הארץ ההיא טוב – זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות – נכתב ע"י ח"י צמ"ר

שהיה להודיעם הדברים העתידיים לבוא על זרעם. - ואם שהיה להגיד להם נחלתם בארץ הנבחרת.

ממשיך האברבנאל ומראה כי הסיבה לא יכולה להיות אף אחת מהסיבות שהציעו. - ואם אמרנו שהיו דבריו אלה לתכלית ברכה, כמו שיראה מברכת יהודה . . . הנה יקשה מה שאמר בראובן ושמעון ולוי . . . שכפי מה שאומר בהם הביא עליהם קללה ולא ברכה . . . - ואם אמרנו שהיה להוכיחם על מעשיהם המגונים . . . יקשה מאוד מה שאמר ביהודה ובזבולון דן ואשר ויוסף ונפתלי, שאין להם תוכחה, כי אם ברכות והגדת העתיד. - ואם אמרנו שהיה להגיד העתיד לבוא, כמו שיראה מברכת יהודה ודן . . . , יקשה מאוד מה שנאמר על ראובן ושמעון ולוי ונפתלי שאין בהם עתידות כי אם תוכחות. . . - ואם אמרנו שבא להודיע נחלתם, כמו שיראה מברכת יהודה שתהיה ארצו ארץ יין הרבה . . . יקשה מה שאמר בראובן ושמעון ולוי ויששכר דן וגד ונפתלי יוסף ובנימין, שלא שמר בהם זה הדרך.

אם כן לאיזה תכלית היו הברכות האלה בכלל?

אברבנאל מנסה להבין מה מטרת דבריו של יעקב, למה הוא התכוון? מענין לראות את התשובה וההסבר שהוא מציע: ואמנם בכוננת אלה המאמרים והברכות, זעתי נוטה שיעקב בעת מותו רצה לבאר מאיזה מבניו יצא שבט המלכות והממשלה בזרעו. . . ולפי שלא יפול ביניהם קטטה על מנוי המלך, ראה הזקן בשעת מותו לבאר מאיזה שבט מהם תהיה ההנהגה והמלכות. . . ובעבור זה עשה חיפוש וחקירה בכל אחד מבניו כפי טבעו ותכונתו, מי הוא הראוי למלכות, כי טבע הבנים אשר יולדו להם ראה שיהיה נוטה לטבע האבות. . . כי טבע המקור ראוי שימצא במה שייחצב ממנו.

ולכן מפני הבחינה הזאת, זכר בכל אחד מבניו פעם תכונותיהם בעצמם, ופעם העתיד לבא על זרעם, לא לתכלית הברכה, ולא לתכלית התוכחה, ולא להגיד עתידות, ולא לספר מעלתם בארץ, כי אם להודיע אם הם ראוי למלכות ולשררה אם לא.

אברבנאל אומר כי יעקב אמר בדיוק את מה שהתכוון לומר. הוא מגלה להם מי יהיה המלך באחרית הימים, והמלך של אחרית הימים הוא המשיח. בלשונו של הרמב"ם: ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', הרי זה בחזקת שהוא משיח, אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי (הלכות מלכים פרק יא הלכה ד). המלך המשיח הוא מנהיג לאומי משבט יהודה

שבע עשרה שנים חי יעקב במצרים ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה. חיים של גירות, חיים של ציפיה לקיום ברית בין הבתרים. חיים שמלווה אותם התחושה שמתוך הגלות והגרות בה הוא נמצא תגיע גאולה.

רבי יהודה הנשיא ראה במודל זה את חייו בציפורי בה חי את שבע עשרה השנים האחרונות לחייו. מצד אחד מנהיג האומה החי בעושר ומוביל את הסנהדרין והחכמים ביד רמה. מצד שני חיים של גירות, של ארעיות, של ציפיה לישועה. רבי הוה יתיב ליה בציפורין שבע עשרה שנים וקרא על גרמיה "ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה" - ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה (ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג).

על ערש דווי אסף יעקב את בניו כדי להכין אותם לקראת העתיד. ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואניידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים חז"ל ובעקבותיהם פרשני המקרא התחבטו בשאלה לשם מה אסף יעקב את בניו. מה רצה להגיד להם?

מפשט התורה עולה כי רצה לגלות להם את מה שיהיה בעתיד. כמו אבא טוב, הוא אינו עוסק רק בעבר, אלא מנסה להכין את בניו לקראת העתיד הצפוי להם. אך מה רצה לגלות להם?

רש"י מסביר בעקבות חז"ל בגמרא בקש לגלות את הקץ ונסתלקה שכינה ממנו והתחיל אומר דברים אחרים. בכוון זה הלך גם הרמב"ן באחרית הימים - הם ימות המשיח, כי יעקב ירמוז אליו בדבריו, כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקתה עמים. ורבותינו אמרו (פסחים נו א) שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה, כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם. יוצא אם כן לדיעה זו שמה שאמר יעקב הוא לא מה שהתכוון לומר להם. הוא רצה לגלות להם את הקץ, מה יקרה באחרית הימים, עניני משיח וגאולה, ונאלץ לומר להם דברים אחרים.

ננסה להציע אולי כוון מעט שונה בעקבות אברבנאל, שכדרכו בפירושו לתורה מעלה שאלות ונותן בסוף תשובה שעונה לשאלות שהעלה. השאלה הב': בתכלית הברכות האלה בכלל. וזה כי אי אפשר שנאמר שהיה תכלית יעקב בצוואה הזאת לבניו, אלא לאחד מארבע תכליות או לכולם: יכולות להיות אחת מארבע סיבות מדוע אסף יעקב את בניו ודיבר אליהם. אם שהיו בדרך ברכה ותפילה. . . - ואם שהיה להוכיחם על המעשים המגונים אשר ראה בהם. . . - ואם

שיש לו רשימת משימות לבצע. הקביעה אם הוא אכן המשיח היא עשה והצליח.

יעקב מגלה להם כי המלך עתיד להיות משבט יהודה. אך בדבריו מסתתר ענין נוסף. הן יִדִין עִמּוֹ כְּאַחַד שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל: יְהִי דָן נֶחֱשׂ עָלַי דָּרוֹךְ שְׂפִיפֶן עָלַי אֲרַח הַנֶּשֶׁף עֲקָבַי סוֹס וַיִּפֹּל רַכְבּוֹ אַחֲוֹר: לִישׁוּעַתְךָ קִנִּיתִי ה': חז"ל במדרש מסבירים את הפסוקים וכן אמר יעקב שהמשיח יצא מן שונאמר "הן ידן עמו כאחד", זה המשיח שעתיד לדון כהקב"ה שנקרא אחד, מה הוא דן בלא ראייה ושמיעה כן משיח (בראשית רבתי פרשת ויחי). וכמו כן "הן ידן עמו" זה שמשון בן מנחש ששפט את ישראל והושיעם מיד פלשתים: "כאחד שבטי ישראל". ששפט שבטי ישראל כאחד, שהקב"ה נקרא אחד, כשם שהקב"ה אינו ממריח על ישראל יותר מדאי, כך שמשון היו שופט את ישראל ולא היה ממריח עליהם, וכן אמרו רבותינו במס' סוטה, מאי דכתיב "ה' צבאות זכרני נא ופקדוני נא" אמר שמשון לפני הקב"ה, רבונו של עולם זכור לי עשרים שנה שהייתי שופט את ישראל, ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל ממקום למקום: (פסיקתא זוטרותא פרשת ויחי פרק מט).

חז"ל משווים את התנהגותו של שמשון להתנהגותו של הקב"ה. שמשון הוא המושיע, ולא רק זאת, אלא שמקור שמו של שמשון הוא משמו של הקב"ה. וא"ר יוחנן: שמשון על שמו של הקדוש ברוך הוא נקרא, שונאמר: כי שמש ומנן ה' אלהים וגו'. (בבלי סוטה דף י עמוד א). נראה אם כן שדמותו של שמשון נקשרה אצל רבי יוחנן בגאולה העתידיה שתגיע. גאולה זו על פי חז"ל תגיע מבקעת ארבל, כמדרש המפורסם על רבי חייא הגדול ורבי שמשון בן חלפתא, שהיו מהלכין בבקעת ארבל. כך נקשרים שני דברים יחד: דמותו של שמשון ובקעת ארבל.

על רקע זה, מפתיע לגלות שבמחקר בתי הכנסת שנערך בגליל, התגלו באזור ארבל שני בתי כנסת גדולים ומפוארים הצופים אל הארבל. בית הכנסת שנחפר בואדי חמאם ע"י פרופ' עוזי ליבנר, ובית הכנסת בחוקוק הנחפר ע"י פרופ' ג'ודי מגנס. בשני בתי הכנסת נתגלו רצפות פסיפס מפוארות במיוחד, שהדמות ה"מככבת" בעיטורי הפסיפס היא דמותו של שמשון. ברצפת הפסיפס בבית הכנסת בואדי חמאם מתוארת דמותו של שמשון (כך על פי ההסבר של החופר באתר) כשהיא מנצחת את אויביה. דמות גדולה המחזיקה דמויות בראשן, שמהן יוצאות טיפות דם. ניתן להציע כי הבחירה בדמותו של שמשון לעיטור הפסיפס היא מתוך הציפיה לגאולה, והזהות שניתנה למשיח עם דמותו של שמשון. בכך יש כדי להסביר את דמותו של שמשון המנצח את כל האויבים, שהרי תפקידו של המשיח

הוא וילחם מלחמות ה',... אם עשה והצליח ונצח כל האומות ששביביו. (רמב"ם, הלכות מלכים פרק יא הלכה ד) מצד שני באותו פסיפס מופיע עיטור של אמנים הבונים מבנה. אחת ההצעות שהוצעו להסבר התיאור המופיע, היא שמדובר בבניית בית המקדש. על פי הצעה זו הרי בכך קשר נוסף לדמותו של המשיח שאחד מתפקידיו ונבנה מקדש במקומו. (רמב"ם שם) נראה אם כן שלפסיפס קשר לדמותו של שמשון וקשר אל הגאולה העתידיה שתחל בבקעת ארבל.

הדבר בולט במיוחד בפסיפס של בית הכנסת שנתגלה בחוקוק. שם מופיעות סצינות מובהקות המתארות אירועים בחייו של שמשון, כמו נשיאת שערי עזה על כתפיו וכמו זוגות השועלים שזנבותיהם נקשרו זה לזה כדי להצית את שדות הפלישתים. במקביל לתיאורי שמשון יש סצינות נוספות. האחת הוסברה כפגישה של שמשון הצדיק עם אלכסנדר הגדול. גם כאן ניתן לקשור זאת לביטויי הגאולה, שהרי אלכסנדר הכיר במקדש ובזכויות היהודים על הארץ במאבקם אל מול בני כנען ומצרים כפי שמסופר במקורות חז"ל.

בכנס שביל הסנהדרין שאורגן על ידי המכון ללימודי הגליל העלה אברהם יוסקוביץ הצעה מעניינת להסבר "פסיפס הפילים" מחוקוק. בהצעתו הציג שמדובר בתיאור סצינה מקראית, ובה מוצגת דמות של אהוד בן גרא ההורג את עגלון מלך מואב.

קשה להבין מדוע בחרו בני חוקוק הקדומה להציג את דמותו של עגלון. אך אם נקשור את זה להבנה שלנו את הפסיפס כקשור לגאולה, צריך לזכור שרות המואביה – 'אמה של מלכות' היא בתו של עגלון. ואולי בכך כדי להסביר את הבחירה של סצינה זו לפסיפס בית הכנסת. נראה אם כן שבתקופת התלמוד במרחב אזור הארבל דמותו של שמשון כמושיע וגואל הפכה לדמות ממשית שהוכנסה לתוך עיטורי בית הכנסת. כל אדם שהגיע לבית הכנסת ראה את דמותו של שמשון ועסק בגאולה וביציפה לקראתה.

ואולי הדבר קשור בשמו של המקום. שכן אחת ההצעות למקור השם ארבל הוא "הר בית אל". ויהי בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכְוֵן יְהִיָּה הָרַב בֵּית־ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְבְּעוֹת וְנִהְרֹו אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם: וְהָלְכוּ עִמָּם רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־ה' אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִרְנֹו מִדְּרָכָיו וְנִלְכְּהָ בְּאַרְחֵתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדְבַר־ה' מִירוּשָׁלַם: וְשִׁפְטוּ בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְכָתְתוּ חֻבּוֹתָם לְאַתָּם וְחֲנִיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֹרוֹת לֹא־ יִשָּׂא גּוֹי אֶל־גּוֹי חָרֵב וְלֹא־ יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה: - שנזכה במהרה בימינו – אמן

בברכת שבת שלום ומבורך – הגי עמיצור

לצפייה בדפים קודמים <https://www.mlh-gsi.org/>

לקבלת הדף במייל היכנסו לקישור <https://lp.vp4.me/fw3x>